

O'ZBEKISTON

TARIXI

HISTORY OF UZBEKISTAN

1/2016

13. VI. 2016

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI

ЎЗБЕКISTON TARIXI

Илмий журнал

МУНДАРИЖА

Тарих масалалари

Н. Аллаева. Хива хонлигининг Дашти Қипчоқ билан ўзаро алоқалари тарихининг айрим жиҳатлари 3

Ш. Хўжаева. Россия империясининг Осиё департаменти махфий топшириқлари тарихидан: П.И. Демезоннинг Бухоро амирлигига «саёҳати» 11

Н. Исматова. Самарқанд вақф хўжалигида мутавалли лавозимига тайинлаш: анъанавий тартиб ва янги тизим амалиёти 19

М. Тухтаева. XX асрнинг 20-йилларида Ўзбекистон рассомлари дастлабки ижодий уюшмалари тарихидан 30

С. Нуржанов. XX асрнинг 30-йилларида Қорақалпоғистон матбуоти ва оммавий онг 37

Тарихшунослик ва манбашунослик

О. Маҳмудов. Толедо тадқиқот мактабида Шарқ олимларининг таржима қилинган асарлари хусусида 47

Этнология

Х. Жуманазаров. Ўзбек халқ табобатида устоз-шогирдлик анъаналари 61

Фикр ҳақида фикр

А. Асқаров. «Ўзбек халқининг келиб чиқиш тарихи» асари бўйича билдирилган мулоҳазаларга жавоб 69

Юбилей

А. Анарбаев. Академик Аҳмадали Асқаровнинг Ўзбекистон археология фани ривожига қўшган ҳиссаси 78

Ёш тадқиқотчи минбари

О. Жайнаров. Туркистонда банк тизимининг шаклланиши ва ривожланиш масалалари: мустақиллик даври илмий адабиётлари обзори 83

Илмий ҳаёт

Ж. Адиллов. «Ўзбекистон Республикаси Марказий давлат архивининг манбашунослик соҳаси ривожига роли». 2015 йил ҳамкорликда бажарилган нашрлар семинар-тақдимоти хусусида 93

1
2016

Jurnalga 1998-yil iyulda asos solindi.

Bir yilda to'rt marta chiqadi.

© O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi

ЭТНОЛОГИЯ

Х. ЖУМАНАЗАРОВ

ЎЗБЕК ХАЛҚ ТАБОБАТИДА УСТОЗ-ШОГИРДЛИК АНЪАНАЛАРИ

Тарихдан маълумки, ўтмишда касб-ҳунар устоз-шогирд анъанаси доирасида бўлиб, ота-она ўз фарзандига аввало ўз касбини ўргатган (*ота касб*) ёки кўзга кўринган устозга шогирдликка берган. Устоз ва шогирдлик тизими нафақат касб доирасида, балки умумий ижтимоий муносабатлар асосида шаклланган.

Халқимиз асрлар давомида тўплаган тажрибаларига асосланиб, ҳар бир касб доирасида миллий таълим-тарбия назариясини яратиб, устоз ва шогирдлар учун ўзига хос одоб-ахлоқ қонун-қоидалари, урф-одатлари, маданияти, хусусан анъаналари ишлаб чиқилган¹. Ҳар бир касб доирасида ажодлар томонидан устоз ва шогирдлар учун одоб-ахлоқнинг махсус қоидалари, илмлари, дуолари, миллий анъаналарига қатъий риоя қилиш талаб қилинган.

Шундай касблардан бири табобат бўлиб, ушбу касб тарихи узоқ асрларга бориб тақалади. Унда ҳам табиб ва шогирд ўртасидаги муносабатлар, амал қилиниши лозим бўлган қоидалар, устоз ва шогирд танлаш жараёнлари, шогирдни мустақил иш бошлашига доир анъаналар мавжуд. Ҳар бир касб эгаси билим ва малакасини имкон қадар ўз шогирдлари ва ёрдамчиларига ўргатган, натижада ўша касбнинг яшовчанлигини таъминлаган. Маълум бир касб ёки ҳунар йиллар давомида ўз-ўзидан йўқолиб кетмаслигининг сабаби устоз-шогирд муносабатларининг маҳсулидир. Маълумки, табобатда шогирд томонидан амалга ошириладиган барча хатти-ҳаракатнинг жавобгарлиги устознинг зиммасида деб билганлар². Умуман олганда ўзбек халқи орасидаги кенг тарқалган устоз-шогирд анъаналарини қуйидаги жараёнларга ажратиш мумкин:

- шогирднинг ўзига устоз танлаши ва унинг мезонлари;
- устознинг шогирдларни саралаб олишдаги шартлари;
- устоз-шогирд анъаналарида устоз зиммасидаги вазифалар;
- устоз-шогирд анъаналарида шогирдлик шартлари;
- шогирдлик муддати ва фаолияти;
- шогирднинг мустақил фаолият юритишга рухсат берилиши.

Устоз-шогирд муносабати асосан юқоридаги ҳаракат орқали давом этиб келмоқда. Аввало *устоз*³ деганда ўз касбини мукаммал билладиган ва ўша касбни бошқаларга ўргата оладиган шахс тушунилган. *Шогирд*⁴ деганда устоз кузатуви-

¹ Булатов С. Шогирд оқил бўлса // Фан ва турмуш. 1996. № 1. 28-б.

² Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Бухоро шаҳри. 2015 йил.

³ *Устоз* — муаллим, ўргатувчи, уста. Касб, ҳунар, илм ва шу қабиларни ўргатувчи, ўқитувчи. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. IV жилд. Тошкент, 2007. 302-б.

⁴ *Шогирд* — ўрганувчи, халфа, издош. Бирор уста, мутахассис ёки олимдан ҳунар, касб, билим ўрганаётган шахс. Бирор кимсанинг иши ёки таълимотининг тарафдори, уни давом эттирувчи. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. IV жилд. Тошкент, 2007. 590-б.

да ва раҳбарлигида ўша касб сирларини ўрганувчи назарда тутилади. Шогирд устанинг ўнг қўл ёрдамчиси ҳисобланади. Ҳар қандай устоз ҳам аввал шогирд бўлган, демак шогирд ҳам устоз бўлишга интилади⁵. Лекин устоз бўлиш ҳаммага ҳам насиб қилавермайди, бу даражага етишиш учун нафақат ўз касбининг устаси бўлиши, балки касб сирларини шогирдларга тўғри етказиб бериш қобилиятига ҳам эга бўлиши керак. Устоз қанчалик буюк бўлмасин, тарихда қанчалик чуқур из қолдирган бўлмасин, ўз билимини, ҳунарини ишончли одамга қолдирмаса, унинг ишлари ўзидан сўнг барҳам топади⁶.

Маълум бир касбни эгалламоқчи бўлган шахс ўзи қизиққан соҳа доирасида кўзга кўринган устоз излайди ва унга шогирд тушмоқчилигини билдиради. Бунда устознинг билим даражаси, обрўси, яхши ахлоқий сифатлари, яратган мактаби, шогирдларининг сони ва етиштирган шогирдларининг салоҳияти, баъзан ота-онаси ёки яқин қариндошларининг даъвати муҳим ўрин тутди. Табобат соҳасида аксарият ҳолларда табиб ўз фарзандларига касб сирларини ўргатган, бунда фарзанднинг устоз танлаш борасида изланишига ҳожат қолмайди. Табибнинг ўғли бўлмаса ёки фарзандларида бу касбга иқтидор сезилмаса, ўз касб сирларини танлаб олган шогирдларига ўргатган. Тиббий билимларни фарзандлар эгаллаши натижасида табобат соҳасида машҳур сулоалар етишиб чиқди. Масалан, моштабиблар ва ҳ. к.

Тошкентлик машҳур «Моштабиб»лар фаолияти ҳақида Амир Темур даври манбаларида ҳам маълумотлар мавжуд. Ҳатто Моштабибларнинг аждоди Амир Темурдан аввал Чигатой улуси даврида «Хўжа хон табиб» номи билан машҳур бўлганлиги ҳикоя қилинади⁷. Сулола касбий сирларини ўз фарзандларига ўргатиши натижасида бугунги кунда ҳам фаолиятини сақлаб қолган ҳамда суяк синиши ёки чиқиши билан боғлиқ муолажалар устаси сифатида халқ орасида обрў қозонган.

Табибга шогирд тушиш мақсадида мурожаат бўлганидан сўнг, бўлажак устоз уларнинг орасидан иқтидорлиларини танлаб олган. Бу борада ҳар бир табибнинг умумий ва шахсий шарти, талаблари бўлади. Умумий қоидалари қуйидагича:

- руҳий (психологик) соғлом бўлиши;
- жисмонан бенуқсон, тўрт мучаси соғ бўлиши;
- ижтимоий томондан ибратли бўлиши (ўзи ёки оиласида номига доғ туширган шахснинг бўлмаслиги);
- муомала маданиятига эга бўлиши;
- сабрли бўлиши ва имкон қадар кучли хотирага эга бўлиши;
- касбга иқтидори намён бўлиши керак.

Устоз табиб ана шу фазилатларни сезсагина шогирдликка қабул қилган ва узоқ вақт давомида шогирдига таълим берган. Шогирд табобатнинг қайси соҳасида кўпроқ иқтидорли бўлса (масалан: қон олиш, ташхис қўйиш, дори тайёр-

⁵ Булатов С. Шогирд оқил бўлса 28-б.

⁶ Мухторов А. Уста ва шогирд одоби. Тошкент, 1999. 33-б.

⁷ Моштабиблар. Тошкент: Энциклопедия, 2009. 364-б.

лаш, синиқчилик ва ҳ. к.) шу тарафга йўналтирган⁸. Ҳар бир табибнинг шахсий синовлари ҳам бўлиб, шогирддан касб сирларини сақлаш (даво усули ва дори тайёрлаш жараёни), таобатнинг айрим соҳаларини яхши билишлик (масалан, қон олиш усули, вақти ва томирларни билиш, игна қўйиш нуқталаридан хабардор бўлиш) кабиларни талаб қилган.

Шогирд устознинг уйида ёки иш жойида (шифохонада) яшаб табиблик сирларини ўрганган. Шогирд тарбиялашда устоз ҳам айрим хислатларга эга бўлиши лозим ёки устознинг ҳам зиммасига бир қанча масъулият юкланган. Бу талабларни шахсий ва касбий фазилатларга бўлиш мумкин. Юқорида таъкидлаганимиздек, табиб аввало шогирдни тўғри танлаб олиши зарур. Қадимда ҳар бир касб устози ўз шогирдларига нисбатан қаттиққўл, талабчан бўлган, шогирдлар учун махсус одоб талабларини ишлаб чиққан⁹. Устоз, аввало, ўз касбини мукаммал билиши, билими ва тажрибаларини шогирд билан бўлишиши, касб сирларини тўла ўргатиши, одоб-ахлоқ жиҳатидан шогирдларга намуна бўла олиши лозим бўлган. Шогирд табиб эса доимо устозига тақлид қилган ҳолда фаолият юритган, шу сабабли устоз табиб шогирдларига ўзи яхши билмаган ёки тўлақонли синовдан ўтмаган дори воситалари, даволаш ҳамда ташхис қўйиш усулларини ўргатмаган. Устоз шогирди камолига етгач, унга ўз вақтида фотиҳа бериши, шогирднинг умрини беҳуда сарфламасликка имкон қадар ҳаракат қилиши керак¹⁰. Шогирд мустақил иш бошлагандан сўнг ҳам мудом устоздан маслаҳат ва йўл-йўриқ сўрашга муҳтож, бу пайтда устоз шогирдига ўзига рақобатчи кўзи билан қарамасдан, тиб сирларини ўртоқлашиши таобат касбининг олий кўринишларидан ҳисобланади. Қолаверса, шогирднинг устоздан ўзиши, улғайиб, улуглик мартабасига эришиши устознинг қадрини заррача камайтирмаслиги¹¹, табиб ҳар қандай вазиятда ҳам шогирдининг устози мақомида қолишини ҳис қилиши зарур. Бугунги кунда халқимиз орасида танилган А. Кенжаев, М. Ҳамроев, С. Абдуллаев, Қ. Хонназаров каби устоз табибларнинг саъй-ҳаракати натижасида устоз-шогирдлик анъаналари янги босқичга чиқди.

Аммо, ҳар бир ҳунар турида ҳам уста касбининг нозик сирларини биринчи навбатда ўз ўғлига ўргатиб келган, яъни ҳунар билан боғлиқ сирларни оиладан ташқарига чиқармасликка ҳаракат қилган¹². Таобат илми ютуқлари ва қўлга киритилган ижобий хулосалари, аввало, инсон тақдири билан бевосита боғлиқ бўлганлиги учун даволаш усулларининг устоз томонидан кенг илмий муомалага киритилиши кўп кузатилган. Бу таобатда устозларнинг ўзига хос мактаб

⁸ Дала ёзувлари. Самарқанд вилояти, Нарпай шаҳри. 2015 йил.

⁹ Ю л д а ш е в Ҳ. Кичик мутахассислар тайёрлашда «устоз-шогирд одоби» анъаналаридан фойдаланишнинг илмий-услубий асослари. Педагогика фанлари номзоди ... дисс. автореф. Тошкент, 2006. 9-6.

¹⁰ Дала ёзувлари. Фарғона вилояти, Миндон қишлоғи. 2014 йил.

¹¹ М а м а т о в Х. Устозлар ибрати улугликка ундайди // Хуррият. 2014 йил, 2 октябрь. № 118.

¹² Д а в л а т о в а С. Марказий Осиё ҳунармандчилиги бирлашмалари: анъаналар, урф-одатлар, маросимлар // Шарқшунослик. 2014. № 17. 40-6.

яратиши билан ҳамоҳанг бўлиб, табиблар орасида «фалон табибнинг даволаш усули» номи билан машҳурликка эришган¹³. Ўз номига эга даволаш усуллари бугунги кунда ҳам табиблар орасида кенг тарқалган. Жумладан, бугунги кунда ҳам халқимиз орасида «гандир билан даволовчи табиб», «очлик орқали даво берувчи», «илон табиб» каби атамалар пайдо бўлган.

Табиблик касбини ўрганаётган шогирдлар ҳам қатор шартларни бажариши мажбурий бўлиб, барча шогирдлар учун илм олишга бўлган интилиш бирламчи ҳисобланади. Бундан ташқари шогирдда қуйидаги хислатлар ҳам жам бўлиши керак:

— *шогирднинг сабрлилиги*. Тиб илмини ўрганиш узоқ ва машаққатли иш, шу сабабли табиблар умри давомида битта ёки иккита шогирд тайёрлаганлар ва мустақил фаолият юритишга рухсат берганлар. Шогирд ўн-ўн беш йил давомида тажриба тўплаган. Устоздан ўрганган тажриба натижасида эса мустақил 30–40 йиллаб табобат билан шуғулланиш мумкин бўлган¹⁴. Ҳозирда фаолият юритаётган аксарият табибларнинг икки ёки учта шогирди бор, ундан ортиқ эмас;

— *шогирд зехнининг ўтқирлиги*. Табиблар барча даволаш сирларини ҳам сўз билан изоҳлаб бермаганлар. Шогирд кузатиш, турли кичик тажрибалар ўтказиш, устознинг иш услубини таҳлил қилиш орқали ҳам табиблик мақомига чиққанлар. Жумладан, шогирд устоз табибнинг беморни қабул қилиши, ўзаро савол-жавоби, маслаҳатини эшитиб, қандай дори беришини кузатади. Шунинг натижасида шогирд ҳам устоздек табиб бўлиб етишади¹⁵. Тошкентлик Козимхон табиб ўз шогирдларига бир гиёҳни кўрсатиб, ўша гиёҳни қаердан бўлса ҳам топиб келишни буюрган, шу орқали шогирдларининг зехнини синагани ҳақида хотиралар шогирдлари томонидан бот-бот тилга олинади;

— *шогирднинг озодалиги*. Табибнинг энг яқин ёрдамчиси шогирддир. Шогирднинг интизоми тиббий жиҳозлар ва дори тайёрлаш асбобларини тоза сақлаши, ўзи ҳам тозалikka риоя қилиши (ҳар бир тиббий ҳаракатдан сўнг қўлини ва анжомларни тозалаш), иш жараёнида тоза кийимда бўлиши ва беморларга бўлган муносабатиде кўринади;

— *шогирднинг одоби*. Шогирднинг одоби юқорида келтирилган барча хислатларнинг ўзида намоён бўлишидир. Умумий ҳолатда устоз шогирдидан покизаликни, иш вақтида чалғимасликни, эгри ва номаъқул ишларга яқин йўла-масликни талаб қилганлар¹⁶. Шу билан биргаликда устоз рухсатисиз мустақил муолажа қилмаслик, билмаган дорини буюрмаслик каби шартлар ҳам бўлган.

Бўлажак табибнинг шахсий хислатлари ҳам шогирдлик муддатини белгилаган. Бир манбада «Устози ўн етти йил мобайнида Муҳиддин Умаровни тиб илми билан

¹³ Дала ёзувлари. Сурхондарё вилояти, Термиз шаҳри. 2015 йил.

¹⁴ С е й ф у л ь м у л ю к о в И. К вопросу о табибизме в Узбекистане // Медицинская мысль Узбекистана. 1928. № 9–10. 67–6.

¹⁵ К у ш е л е в с к и й В. Материалы медицинской географии и санитарного описания Ферганской области. Новый Маргелан, 1891. 241–6.

¹⁶ Б у л а т о в С. Шогирд оқил бўлса 30–6.

қуроллантирди, ўзининг юксак ахлоқий сифатлари билан иқтидорли шогирдини инсон зотига катта меҳр-муҳаббат, унинг дардларига беқиёс ҳамдардлик руҳида тарбиялади»¹⁷, дейилади. Демак, шогирдлик муддати қарийб йигирма йилгача давом этган. Бу даврда нафақат тиб илми, балки одоб-ахлоқ, ҳўжалик юритиш, тозалик ва муомала маданияти каби илмлар устоз томонидан ўргатилади.

Табиб ўз шогирдини йиллар давомида тарбиялар экан, босқичма-босқич тиб илмини ўргата бошлайди. Шогирдлик муддати давомида устоз томонидан табобат сирлари бир қанча тизим асосида ўргатилади:

— *гиёҳларни таний олиш ва йиғиш вақтини ўрганиш*. Табибнинг асосий қуроли қўли бўлса, ашёси гиёҳ ҳисобланади. Шу сабабли гиёҳларнинг тури, ўзига хос сифатларини билиш ва уларни навига қараб йиғиш мавсумини билиш зарур. Анъанавий тарзда гиёҳларни йиғиш эрта баҳордан кеч кузга қадар давом этган¹⁸. Шогирд аввало шу жиҳатни ўрганиши лозим. Масалан, термизлик табиб шогирдлик даврида устози билан туркман тоғидан тожик тоғигача бўлган гиёҳларни ўрганган ва бунга анча вақт сарфлаганини айтади¹⁹;

— *ташхис қўйиш*. Табобатда қўйидаги тадбирлар орқали ташхис қўйиш мумкин: бемор танасидан чиққан чиқиндиларга қараб, қон томир уришини ўлчаш орқали, беморнинг тери рангига қараб ва оғзаки сўров орқали²⁰. Ташхис қўйиш жараёни жуда мураккаб бўлиб, айрим вазиятларда алдамчи ҳолатлар ҳам кузатилади. Бу жараён шогирд зехни ва ақлининг умумий бирлашиш жараёнидир. Устоз табибларнинг шогирдлар кўз ўнгида ташхис қўйишининг сабаби шунда. Бу даврда шогирднинг «кўзи пишиб» борган;

— *оддий ва мураккаб дориларни тайёрлай олиш*. Табиб, аввало, шогирдига дори учун хомашё йиғишни (гиёҳларни керакли вазнда олиш, касалликка қараб янги ёки қуритилганини ишлатиш, гиёҳнинг неча йиллиги кабилар) ва изчиллик билан содда дорилардан мураккаб дориларга қадар тайёрлашни ўргатади. Бу жараён бевосита устоз назоратида, кейинчалик мустақил равишда амалга оширилади. Халқ табобатида дорилар турли кўринишда тайёрланган: толқон, бўтқа, шарбат, қулча (таблетка), малҳам ва ҳоказо²¹;

— *касалликларни турига қараб даволаш*. Шогирдлик мақомининг энг олий даражаси бўлиб, устоз назоратида касалликларнинг олдини олиш ва керакли муолажаларни белгилаш амалга оширилади. Бу ҳолатда шогирддан эгаллаган барча билимларни қўллаш ва устоз ўғитларини бажариш талаб қилинади. Шогирд юқорида келтирилган барча билим ва кўникмаларга эга бўлганидан сўнг устоз уни мустақил фаолият юритиши учун тайёрлай бошлайди. Маълум вақт ўтганидан сўнг мавжуд тартиб асосида шогирд имтиҳон топширади.

¹⁷ Жўраев Ж., Жўраев М. Табобат хазинасидан жавоҳирлар. Тошкент, 2012. 3-б.

¹⁸ Дала ёзувлари. Сурхондарё вилояти, Термиз шаҳри. 2015 йил.

¹⁹ Дала ёзувлари. Сурхондарё вилояти, Термиз шаҳри. 2016 йил.

²⁰ С а л о е в М. Урф-одат ва саломатлик // Фан ва турмуш. 1991. № 3. 12-б.

²¹ Бу ҳақда батафсил қаранг: С о б и р о в С. Хоразм анъанавий табобатида доривор ўсимликларни ўрганиш ва улардан фойдаланиш. Хива, 2011. 52–60-б.

Ўтмишда ҳам шогирднинг мустақил иш бошлаш жараёни мураккаб синовлардан сўнг амалга оширилган. Ҳатто «Авесто»да ҳам шогирдлар ўқишни узоқ йиллар давом эттирганлиги ва мустақил фаолиятга бир қанча синовлардан сўнг қўйилганлиги айтилади²². Ёки табибликни касб қилишни истаган киши, аввало, гувоҳлар иштирокида учта касални муваффақиятли даволаб, ўз маҳоратини кўрсатиши зарур ҳисобланган²³, шундан сўнг у табиб мақомига эга чиққан. Манбаларда келтирилишича, марғилонлик табибнинг шогирдлик мақоми тугагач, ундан устозини (ўз отасини) операция қилиш сўралган ва бу иш муваффақиятли бажарилиб, мустақил фаолиятга рухсат берилган²⁴.

Шогирднинг мустақил фаолият бошлаши нафақат табобат соҳасида, балки барча касб-хунар вакиллари орасида ҳам маълум удумлар ва маросимларни бажариш орқали амалга оширилган²⁵. Табобат соҳасида эса шогирд мавжуд синовлардан ўтиб, эл назарига тушгач (айрим ҳолларда қўли енгил табиб номи берилди) оқ фотиҳа бериш маросими ўтказилади. Аксар ҳолларда бу жараён устознинг хонадонидида ташкил қилиниб, ўз даврининг кўзга кўринган ҳақимлари иштирок этишган. Маросимда табобат пири Луқмони Ҳақим ҳаққига дуо ўқилиб²⁶, шогирд устозга бош-оёқ сарпо берган. Устоз эса ўз шогирдига табобатга оид бирор анжом совға қилган, одатда шогирд табобатнинг қайси соҳасида иқтидорли бўлса шунга оид предмет берилган (масалан, доригар бўлса ҳовонча берилган). Устознинг табобатга оид асбобларни шогирдига бериши бежиз эмас²⁷, бу ўша касбни давом эттириш шарти, унга доғ туширмаслик кафолатини шогирдидан талаб қилишидир. Ҳозир ҳам шогирд табиблар мустақил фаолиятни йўлга қўйган бўлса-да, ҳар йили маълум вақтда устози ёки унинг оиласи ҳолидан хабар олиш ҳамда оқ фотиҳа олиб қайтиш мақсадида устоз хонадонига ташриф буюриш одати сақланиб қолинганини айтишади.

Табобат соҳасида устоз-шогирд анъанасининг юзага келиши ва сақланиши бевосита ушбу касбнинг халқ орасида катта обрўга эга эканлигини кўрсатади. Қадимдан табиблар нафақат оддий халқ орасида, балки кўпчилик зиёли кишилар ўртасида ҳам чексиз ишонч ва катта ҳурматга, обрў ва эътиборга эга бўлганлар²⁸. Бунинг сабаби — табиблар барча фанларни билиши ва уларни амалда

²² П а р м о н о в С. Қадимги шарқ табобати // Сихат-саломатлик. 1999. № 3. 23-б.

²³ Қ о д и р о в А. Ўзбекистон тиббиёти тарихи. Тошкент. 2001. 33-б.

²⁴ Л ы к о ш и н Н. Сартарашъ (туземный брадобрей и цирьюльникъ) // Туркестанские ведомости. 1903, 18 сентября. № 75.

²⁵ Бу ҳақда батафсил қаранг: Г о р д л е в с к и й В. Из жизни цехов в Турции. К истории Ахи // Азиатский музей. Записки коллегии востоковедов. Т. 11. Вып. 2. Л., 1927. 239–243-б.; П е щ е р е в а Е. Городское гончарное производство Средней Азии. Москва–Ленинград, 1959. 312–312-б.; Ф у л о м о в С., Б у л а т о в С. Шарқона уста-шогирд одоби. Тошкент, 2000.; Ю л д о ш е в Ҳ., Б у л а т о в С. Устоз ва шогирд одоби. Тошкент, 2005.

²⁶ Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Қорақўл тумани. 2015 йил.

²⁷ Б у л а т о в С. Шогирд оқил бўлса 30-б.

²⁸ М ў м и н о в а Г. Халқ табобати тарихидан // Сихат-саломатлик. 1999. № 1. 19-б.

қўлай олишидадир. Инсоният қандай муҳитда ва қайси жамиятда яшамасин доимо табиблар хизматига эҳтиёж сезган. Табобатда ташхис қўйиш, гиёҳлардан дори тайёрлаш, даволаш илк бор халқ томонидан асрлар давомида тўпланган тажрибалар асосида юзага келган бўлса-да, кейинчалик бу жараён касб даражасига кўтарилиб, илмий асосга эга бўлгач, маълум доирада ўрганила бошланди. Ҳатто давлат аҳамиятига молик соҳа даражасида долзарблашиб, ҳукумат доирасида эътиборга эга бўлди. Яъни табиблик маълум касб доирасига кўтарилгач, устоз-шогирдлик анъанаси яратилди. Табиблик обрўли ва сермашаққат касб. Табибнинг биргина хатоси, уни йиллар давомида йиққан обрўсини йўққа чиқариши мумкин. Шу сабабли табибликда шогирдлик чегараси ёки илм олиш муддатини аниқ белгилаб бўлмайди. Устоз-шогирдлик даврида эса табобатга оид бирламчи билимлар ўргатилиб, шогирдда табобатга доир малака ва кўникма шакллантирилади. Шогирд кўникмага эга бўлгачгина ҳақиқий табиб сифати берилган. Лекин унинг шогирдлик мақоми устози вафот этгунга қадар давом этса, илм олиш жараёни умрининг охиригача чўзилган.

Табобат соҳасига доир устоз-шогирд анъанаси бошқа ҳунар соҳаларига қараганда кам ўрганилган. Сабаби аксарият табиблар ўз фарзандари ичидан шогирд танлаган, чунки бу касбни эгаллаганлар ҳурмат-эътиборга эга бўлса, иккинчидан ҳунар сирлари билан боғлиқлиги эди. Шу сабабли бундай анъаналарни тўлақонли ўрганиш айрим сирларни очишга сабаб бўлиши мумкин эди. Мустақиллик йилларида «Халқ табобат академия»сининг ташкил қилиниши ва табиблар фаолиятига кенг йўл очилиши бу соҳада сезиларли ўзгаришларга сабаб бўлди. Бугунги кунда табобат соҳасида устоз-шогирд анъанаси бошқа касблар сингари давом этмоқда ва янгидан-янги талаблар, шартлар қўшилиши натижасида замонавийлашмоқда. Жумладан замонавий тиббиёт жиҳозларининг кириб келиши, аксарият тиббий асарларнинг хорижий тилларда эканлиги ҳам бу соҳага бироз таъсир қилди. Бугунги кунда айрим табиблар шогирдларининг турли хорижий тилларни билиши ва имкон қадар тиббий маълумотга эга бўлиши (ўрта махсус маълумот)га эътибор қаратмоқдалар. Шогирдларнинг замонавий техникалардан мукамал фойдаланиши, хорижий тилларни билиши бевосита устозлар фаолияти самарадорлигини оширади.

Х. ЖУМАНАЗАРОВ

ЎЗБЕК ХАЛҚ ТАБОБАТИДА УСТОЗ-ШОГИРДЛИК АНЪАНАЛАРИ

Мақолада халқ табобатида устоз-шогирд анъаналари таҳлил қилинган. Устозлик мақоми ва шогирдлик одоби ҳамда муддати каби масалалар турли адабиётлар ва этнографик материаллар асосида кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: табиб, одоб-ахлоқ, тиббий маданият, удум, иқтидор, синов, тажриба, билим.

Х. ЖУМАНАЗАРОВ

ТРАДИЦИИ НАСТАВНИЧЕСТВА В УЗБЕКСКОЙ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ

В статье проанализированы традиции учителей и учеников в узбекской народной медицине. На основе разнообразного этнографического материала и научной литературы освещены такие вопросы, как статус учителя, воспитание учеников, период ученичества и др.

КН. JUMANAZAROV

THE TRADITIONS OF TEACHER AND LEARNER IN UZBEK MEDICINE

In the article the traditions of a teacher and learner of Uzbek national medicine is analyzed. Such problems as the status of the teacher, learner's courtesy and period of teaching and learning are demonstrated by the help of different literature and ethnographic materials.